

Merle Kaldjärv
MA, Tallinna ülikooli kasvatusteaduste instituudi
emakeeledidaktika doktorant

Probleemist lahenduseni riigieksamikirjandite näitel

RESÜMEE

Artiklis käsitletakse õpilaste argumenteerimisoskust riigieksamikirjandites. Õpilaste argumenteerimisoskust vaadeldakse 2006. aasta riigieksamikirjandite näitel, valimisse kuulub 500 kirjandit. Lingvistilisest tekstianalüüsist lähtuvalt uuritakse argumenteeriva tekstitüübi struktuuri, vaadeldakse õpilaste kirjandite koherentsust T. A. van Dijki makrostruktuuride ja M. Hoey superstruktuuride järgi, sest need käsitlused võimaldavad kõige paremini paralleele tuua Eestis kasutatava lähtealusega. Diskussioonis ava-

takse arutleva kirjandi spetsiifika probleemilahenduse aspektist, näidatakse võimalusi, kuidas parandada emakeeleõpetuses õpilaste argumenteerimisoskust. Artiklis rõhutatakse, et inimteadvuse areng toimub dialektilise sünteesi käigus. Kriitiline mõtlemine on selles kontekstis hariduse kvaliteedi oluline tegur.

Märksõnad: emakeel, arutlusoskus, argumenteerimine, probleemi lahendus, dialoog, kriitiline mõtlemine.

Sissejuhatus

Maailm on oma ülesehituselt ja funktsioneerimiselt dialoogiline, inimese teadvuski toimib samal põhimõttel. Arutelu äratav loova ja kriitilise mõtlemise, mille kaudu areneb ka eneseteadvus. Haritud inimene suudab kodanikuna aktiivselt osaleda ühiskonnaelus ja rääkida kaasa dialoogis,

argumenteerida. Need oskused tagavad talle võime juhtida oma elu. Ometi on just dialoogivõimelisuses veel kasutamata ressursse.

Arutlusoskuse õpetamist tuleb analüüsida haridussüsteemi kontekstis. Riikliku õppekava õppe- ja kasvatusesmärkide määramisel on peetud silmas seda, et „üldhariduslik õpe toetab kodanikuühiskonna arengut” (Riigi

Teataja 2002). Kriitiline mõtlemine, mõtte- ja tegevuskäigu analüüs ning hinnang, argumenteeritud väitlus on üldpädevused, mida kool oma tegevusega kujundab. Eesti keele õpitulemustes on konstateeritud, et „gümnaasiumi lõpetaja oskab ennast loovalt ja argumenteeritult väljendada” (*ibid*).

Emakeel on inimese mõtlemise ja tunnetuse põhivahend. Suutlikkus mõista ja hinnata iseennast, mõtestada inimeste tegevust ja käitumist eri eluvaldkondades on olulised pädevused. Ometi väidetakse (Lepajõe 2002; Hennoste 2005), et õpilaste argumenteerimisoskus riigieksamikirjandites on problemaatiline. Käesolev artikkel uurib, kuidas õpilased riigieksamikirjandites argumenteerivad. Tulemuste esitamisel kirjeldatakse argumenteerivat teksti tüüpi, milles on esiplaanil probleemilahenduslik aspekt.

Metoodika

Minna-Riitta Luukka (2000) käsitleb teksti lausest suurema hierarhilise struktuurse üksusena, mille ülesanne on kirjeldada tekstiosadevahelisi seoseid ja tekstitüüpide tunnuseid. Suund põhineb 1970. aastate tekstilingvistide uurimistöodel (van Dijk 1972; Enkvist 1978). Lingvistilise tekstianalüüsi kaudu selgitatakse tekstiehituse struktuure, seda kasutatakse artikli teoreetilise lähtealusena.

Empiiriline uuring põhineb 2006. aasta riigieksamikirjanditel. Riigieksami eesmärk on hinnata õppekavas määratletud õppetulemuste saavutatust, oluline õpitulemus on loov ja argumenteeritud eneseväljendus, seetõttu on probleemide esitamise oskus ja analüüs, põhjendamise- ja järeldamisoskus tähtsad kriteeriumid. Uurimuse valim, millesse kuulus 500 kirjandit, lähtus juhuvaliku printsibist, valimi koostamisel arvestas riikliku eksami- ja kvalifikatsioonikeskuse infotehnoloogia spetsialist uurimuse koostaja soovil riigieksamikirjandi kirjutaja sugu, kooli asukoha tüüpi, kirjandi hinnet ja teemat. Lähtuvalt püstitatud küsimusest – kas õpilased argumenteerivad riigieksamikirjandites? – esitatakse artiklis tulemused kolme arutlusmodeli põhjal, kirjeldatakse argumentatsiooni struktuuri problemaatikat sisulisest homogeensusest lähtuvalt ning esitatakse näiteid arutlustüüpide kohta.

Arutlustüpoloogia koostamisel oli aluseks argumentatsiooni sisuline homogeensus. Halliday järgi (1978) on teksti kõige olulisem tegur koherentsus ehk sisuline homogeensus. Koherentsus tähistab süvateksti seoseid. Teun Adrian van Dijk järgi (1972) on teksti iga osa allutatud terviku mõttele. Lause mõte selgub lõigu põhjal, lõigul on oma idee terviktekstist lähtuvalt ning tekst kannab mõtet diskursuse vastuvõtu kontekstis. Teksti eesmärgistatus avaldub taktikas, kuidas mõtteid väljendatakse ja seotakse terviktekstis. Nii toetab infostruktuur teksti tootmist ja sõnumi mõistmist (Karlsson 2002). Struktuuri koherentsus

võimaldab adekvaatselt mõista ka riigieksamikirjandi tähenduseseoste võrku.

Artiklis kasutatakse ka arutlusmodeli mõistet, mis tähendab, et riigieksamikirjandites ei kasutata loogilist argumentatsiooni struktuuri: esineb lõike, milles on vaid üks põhjendamise komponent. Kui kirjandi kirjutaja koostab lõike, milles on vaid üks või kaks lauset, siis kaob struktuuri terviklikkus.

Argumenteeritud tekstil on kindlad ülesehituse tunnused. Tekstis on teatavad funktsionaalsed osad, mis korduvad. Michel Hoey (1983; 2000) superstruktuur – olukord, probleem, lahendus, hinnang (OPLH) – moodustab väiksema süntaktilise tekstiüksuse ehk miniteksti. Kirjeldatud kombinatsioon on terviklik kategooria, milles argumenteerimine on tõepoolest argumentide, vaadete toetamise või ümberlukkamise protsess. Arutluskäiguga esitatakse probleeme ja analüüsitakse neist tulenevaid lahendusi. Artiklis ühendatakse M. Hoey superstruktuuri käsitlus argumentatsiooni struktuuriga (Eemeren, Grootendorst ja Snoeck Henkemans 1996), mida saab seostada Eesti õppekirjanduses kasutatava teooriaga. Väide kirjeldab olukorda, selgitus avab probleemi, näide ehk argument toetab lahenduskäiguga töestusprotsessi (kinnitab väidet) ning järeldus annab põhjendamisel esitatud variantidele hinnangu. Artiklis kirjeldatakse arutlustüpoloogiat M. Hoey teooria baasil ning avatakse OPLH- ja OPL-kombinatsioon lõigus, võrdlevalt lisatakse mudel, mis sisaldab vaid üht struktuuri komponenti.

Käesolevas artiklis uuritakse tervikteksti T. A. van Dijk makrostruktuuride järgi, milles lähtutakse koherentsete mõistelist struktuuride koostamise põhimõtetest: teemakohaste lausete jada avab struktuuride tähenduse. Teun van Dijk kirjutab teoses „Some aspects of text grammar” (1972) esialgu süvastruktuurist, hiljem aga (1980; Dijk, Kintsch 1983a; 1983b) makrostruktuurist. Makrostruktuurid on diskursuse teoorias olulised koherentsuse mõiste selgitamisel: diskursus ei ole koherentne üksnes lokaalsel tasandil (üksikud järjestikused laused), vaid ka üldisel tasandil. Makrostruktuur keskendub teksti kõige olulisematele aspektidele. Makrostruktuur koosneb omavahel seotud väidete võrgustikust, mis on vormilt identne mikrostruktuuriga. Teksti võib samm-sammult põhikomponentideks redutseerida, selle tulemusel selgub hierarhiline makrostruktuur, mille iga kõrgem aste on eelmisest kondenseeritum. Üks peamisi erinevusi makro- ja superstruktuuride vahel on see, et makrostruktuurid iseloomustavad igasugust keerulist infotöötlust, seevastu superstruktuurid on olemuselt tavapärased.

Riigieksamikirjand, milles eeldatakse siiski arutlemist ja üldistuste esitamist, on struktuurilt keeruline tekst. Makro-

struktuurid võimaldavad terviktekstis paremini ülevaadet saada ning avavad täpselt lõikudevahelised siirded.

Makrostruktuuride käsitluses uuriti riigieksamikirjandi sissejuhatuses püstitatud probleemi või põhiväidet, seejärel lõikudevahelisi seoseid ja probleemi arendust, töös analüüsi argumentatsiooni struktuuri ja probleemilahenduslikku aspekti igas lõigus. Kirjandi kolmanda lõigu põhjal koostati arutlustüpoloogia. Käesolevas artiklis tutvustatakse kolme eri arutlusmudelit: arutlustüüpides OPLH ja OPL on probleem komponendina olemas, kuid 1–2-lausealistes lõikudes on vaid üks argumentatsiooni element. Uuringu meetodiline lähtealus annab objektiivse võimaluse argumentatsiooni adekvaatseks lähivaatluseks.

Tulemused

Artikli analüüsiobjekt on riigieksamikirjandite argumentatsioon. Kirjandite eesmärk on esitada poolt- ja vastuväiteid, neid toetavaid argumente ja järeldusi, seega saab kirjan- deid käsitada argumenteerivate tekstidena. Kommunikatsioon ja tähenduste vahendamine kujutab endast informatsiooni kodeerimist ja dekodeerimist, vaatlusobjektiks on keele formaalne struktuur (Kasik 2002, 80). Ehkki dialoog on vastandlik, sest eriarvamuste vahel on pinge, võib teine isik olla ka sisemine, kujuteldav. Inimteadvus ja -tegevus on dialoogilised, s.t suunatud teistele (Raudsepp 2007, 2218). Arutelu korrastab mõtlemist ja tegevust konkreet- ses olukorras, kuid selleks on vaja valmisolekut muutus- teks, uute seisukohtade vastuvõtuks. Probleemi dialektili- se vaatluse kaudu tekibki uus kvaliteet.

Uuringu tulemustele toetudes võib järeldada, et riigi- eksamikirjandites domineerib monoloog, dialoogilisus ise- loomustab kirjan- deid vähesel määral. Kui probleem ehk selgitus komponendina on ka olemas, ei osata seda kir- jandis kasutada eri arvamuste esitamisel. Hoey probleemi- lahenduslik käsitlus võimaldab hoida dialoogilisust ka lõi- kude tasandil, mitte üksnes sissejuhatavas lõigus või ju- huslikes küsimustes, mis esinevad nii sisulõigu algul, kes- kel ja lõpus kui ka sidelõigus. Probleemi olemasolu garan- teerib poolt- ja vastuargumentatsiooni, hinnangu lahendu- sele.

Argumenteerivas tekstis on probleemi komponent ko- hustuslik. Võrreldes argumentatsiooni Hoey probleemi- lahendusliku käsitlusega, võib luua seoseid nende vahel. Väite ehk teesiga avatakse olukord. Selgitus juhib mõtted eriarvamusteni: esitab probleemi dialektilise aspekti. Põh- jendid ehk argumendid suunavad võimalike lahendusteni. Järeldus või üldistus annab hinnangu probleemikäsitluse- le. Hoey probleemilahenduslikku superstruktuuri ehk OPLH-kombinatsiooni esines valimi 2006. aasta kirjandi- tes 31%. Tervikliku argumentatsiooni struktuuri teksti- näiteks on lisatud kirjand teemal „Mõttematk ühe kirjan-

dusteose probleemidesse” (kood 645012) T. A. van Dijki makrostruktuuride järgi. Tekstinäidetes on säilitatud õpila- se kirjaviisi. Analüüsi esimesel tasandil on tehtud kirjandi igast lõigust kokkuvõte – lõigu algusesse on paigutatud enamasti keskne väide. Tuumlausete ehk väidete baasil moodustatakse teeskava, mis võimaldab kirjandis esitata- vat põhiväidet ja teema arenduse allteese täpsemalt jälgi- da. Teise tasandi käsitlus keskendub kirjandi kolmandale lõigule, mis on esitatud kolmes veerus: keskele on paigu- tatud õpilase tekst ja sellega paralleelselt äärele nii argu- mentatsioon õppekirjanduse ja F. van Eemereni kui ka M. Hoey probleemilahendusliku käsitluse järgi.

Mõttematk ühe kirjandusteose probleemidesse

1. *Fjodor Dostojevski meistriteos „Kuritöö ja karistus” haaras mind kaasa tõstatatud probleemide keerisesse, mis on aktuaalsed ka tänapäeval.*

2. *F. Dostojevski kirjandusteose „Kuritöö ja karistus” sündmustik leiab aset Venemaa suurlinnamiljööös. Teose üheks keskseks probleemiks ongi ümbritseva keskkonna soosiv mõju kuritegevusele.*

Argumen- tatsioon	3. lõik terviktekstis	Probleemi- lahendus
Väide	3.1. Peategelase Rodion Raskolnikovi mõtte- käigust on loetav teine valupunkt, mis on eksis- teerinud eelnevate sajandite jooksul ning pole ka tänapäeval kuhugi haihtunud.	Olukord
Selgitus	3.2. Nimelt on teoses arutletud „suurte” ja „väike- ste” inimeste probleemi.	Probleem
Põhjend 1	3.3. Vastavalt Rodioni teooriale on kahte sorti ini- mesi: väikeseid ja suuri. 3.4. Vaimult suured ini- mesed on ühiskonnas erandiks, kuid nemad vii- vad maailma edasi ja neile on palju rohkem luba- tud. 3.5. Mingil hetkel arvas Rodion end volitatuks pidada omakohut ning tappa liigkasuvõtta kui ar- metu isiksus.	Lahendus
Põhjend 2	3.6. Ajaloost on suure inimese näitena toodud Na- poleon, kelle eesmärgid olid väga ambitsioonikad, rõõvides samas süütuid inimesi.	
Põhjend 3	3.7. Kaasajal on samuti tajutav, kuidas end suu- reks pidavad inimesed teevad tegusid, mille puhul justkui kehtib väide, et eesmärk pühendab abi- nõu. 3.8. Näitena võib tuua kas või USA presiden- di G. Bushi tegevuse maailmas.	
Järeldus	3.9. Vaatamata demokraatialle ning võrdõiguslik- kusprintsipiidele peavad osa inimesi ennast teis- test paremaks, põhjustades allasurutust ja ängis- tust ühiskonnas.	Hinnang

4. *„Kuritöö ja karistuse” süžeele mõeldes, tõuseb esile ka inimese vaimse uuestisünni küsimus.*

5. *Kirjandusteose naispeategelase Sonja saatus paneb aga mõtlema naiste keerukale positsioonile ühiskonnas.*

6. *Mõttematk F. Dostojevski kirjandusteose probleemi- des viib ka ühe kõrvaltegelase Svidrigailovini, kes üritas edutult kosida Raskolnikovi öde Dunjat. Svidrigailovi elu- kõik paneb mõtlema ühiskonda kummitavale probleemile, milleks on enesetapp.*

7. Kuritegevus, ühiskonna negatiivne mõju, võimukus, prostitutsioon ning enesetapud on põhiliselt esile tõstetud probleemid, mis on niivõrd kaasahaaravad, kuna need eksisteerivad mitte ainult meistriteoses „Kuritöö ja karistus”, vaid ka nüüdisajal.

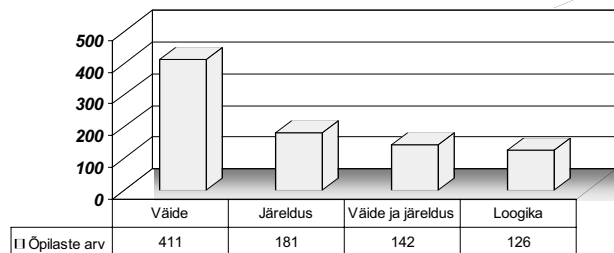
Esimese tekstinäite kolmas lõik on ühe idee tasandil loogiliselt esitatud, sama põhimõtet – olukord + probleem + lahendus + hinnang – on rakendatud ka teistes lõikudes. Uurimistöö tulemuste põhjal võib siiski väita, et valimis esines kõiki struktuuri kombinatsioone: OPH-kombinatsiooni (3%), OPL (39%), OP (11%), L (5%), OL (1%), O (3%), LH (2%), täiendavalt esines kirjandi teistes lõikudes veel probleem + hinnang, korrapäratu järjestusega argumentatsioon, seosetu mõtteheitus, jutustus, lõigus võis olla ka üksnes olukord, lahendus või hinnang. Vaid 18 õpilasel valimist oli kirjandi lõikudes esitatud terviklik struktuur. Tulemustest selgub, et kõige rohkem on valimisse kuuluvates kirjandites OPL-kombinatsiooni ning seejärel OPLH-kombinatsiooni, mis tähendab, et õpilane jätab lõigus järelduse ehk hinnangu kirjutamata, seega on argumentatsiooni struktuur tervikuks arendamata.

Teises tekstinäites on esitatud kokkuvõtte kirjandi „Üksteisest pimesi me mööda käime” (kood 317041) 3. ja 4. lõigust, milles laused 4.1. ja 4.2. peaksid kuuluma kolmanda lõigu juurde. Teksti kompositsiooniosade lõiguseostest kinipidamine ei ole järjekindel, loogiline. Esitatud teises tekstinäites on argumentatsioon jagatud mitme lõigu vahel.

Argumentatsioon	3. lõik terviktekstis	Probleemilahendus
Väide	3.1. Kuid abielulahutused ei ole ainus näide üksteisest pimesi mööda käimisest. 3.2. Rahvusvahelises mastaabis saab tuua näiteks NATO suhtumist terrorirühmitusse.	Olukord
Selgitus	3.3. NATO nimelt saadab oma liikmesriikide kaitsejõud Iraaki rahu valvama, hoolimata selle konkreetse riigi juhi teisiti arvamistest.	Probleem
Põhjendid	3.4. Ka eestlasi on Iraagis selle missiooni käigus hukkunud ning vaatamata sellele, et president Arnold Rüütel kutsus Eesti sõdurid tagasi kodumaale, küsis NATO taas Eestilt abi. 3.5. Kuna Eesti on aga NATO liikmesriik, peab ta lepingu järgi organisatsiooni aitama ning peagi uued rahuvalvajad saatma.	Lahendus
Argumentatsioon	4. lõik terviktekstis	Probleemilahendus
Järeldus	4.1. Siit aga saabki järeldada, et NATO ei mõtle samamoodi nagu meie ja ka teiste liikmesriikide juhid. 4.2. Ühele on tähtis oma missioon lõpetada, teistele aga inimeste turvamise.	Hinnang

Harva paigutatakse järeldus ehk hinnang järgmisesse lõiku, kirjandi valimist suudab sõnastada järelduse kolmandas lõigus vaid 181 õpilast (vt joonis 1), enamasti jääb see üldse lisamata. Argumentatsiooni struktuur on keelelise mõtlemise ühtne üksus, mis seob laused homogeenselt.

Argumentatsioon 3. lõigus

Joonis 1. Õpilaste argumentatsioon kirjandi 3. lõigus.

Järgnevas tekstinäites on argumentatsiooni struktuur lõigus lõhutud täiesti. Esitatud tekstinäide on kirjandist teemal „Suurte ja väikeste riikide poliitika” (kood 743037), milles on kokku 20 lõiku, igas lõigus 1–2 lauset. Probleemi mõistmiseks on käesolevas artiklis esitatud vaid kuus lõiku. Argumentatsiooni struktuuri on raske määrata, sest ideekeskne lõigukäsitlus on kadunud: lõik koosnebki argumentatsiooni üksikutest komponentidest, mis ei ole arendatud tervikuks. Lõigu keskmine pikkus on 5–9 lauset, kuid esitatud tekstinäites ei olegi lõigus rohkem kui 1–2 lauset, mis ei võimalda struktureeritult põhjendada. Nii sisaldab lõik enamasti vaid väidet, selgitust või põhjendeid. Süsteemne struktuur on kadunud.

1. Maailmas jaotatakse riike kahte leeri, on suured riigid ja väikesed riigid. Vastavalt sellele võib jagada ka poliitikat suurte riikide poliitikaks ja väikeste riikide poliitikaks. (2 lauset lõigus)

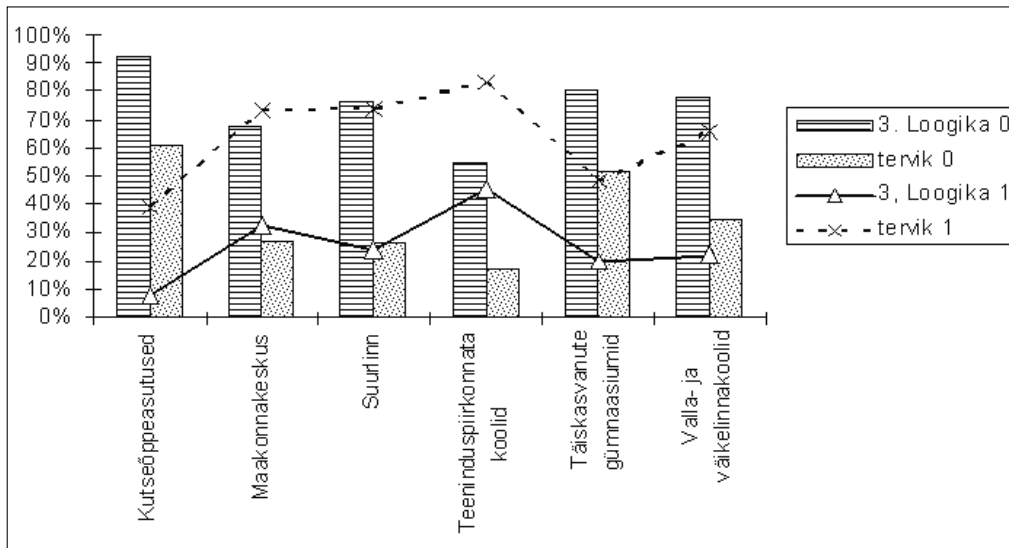
2. Võiks arvata, et poliitika on igal pool ühe sugune, kuid ometi on suurte riikide ja väikeste riikide poliitikas mõningaid erinevusi. (1 lause lõigus)

Argumentatsioon	3. lõik terviktekstis	Probleemilahendus
Väide	3.1 See, mille poole püüdleb üks suur riik ja mida ta poliitikas tähtsaks peab, seda ei pruugi väike riik esiplaanile asetada.	Olukord

4. Suured riigid on juba läbiajaloo pidanud tähtsaks olla tugevad ja näida teistele riikidele võitmatutena, ning selle nimel ollakse valmis väga suurteks tegudeks. (1 lause lõigus)

5. Näiteks võib tuua USA, kes on üks maailma mõjuvõimsamaid riike, kuid ometi ei tundu Ameerika Ühendriikide presidendile ja valitsusele sellest piisavat. (1 lause lõigus)

6. USA, kui suur ja ülivõimas riik sõdib alles Iraagis, kuid juba plaanib rünnata ka Iraani. Paratamatult tekib küsimus, et kas tõesti ei ole siis ühel sellisel võimsal riigil oma ressursse kuhugile mujale paigutada, kui sõjandusse. (2 lauset lõigus)

Joonis 2. Õpilaste argumentatsioon 3. lõigu ja tervikteksti põhjal koolitüübiti.

Kooli asukohatüüp	3. lõigu loogika 0	Terviku loogika 0	3. lõigu loogika 1	Terviku loogika 1
Kutseõppeasutused	93%	61%	7%	39%
Maakonnakeskus	68%	26%	32%	74%
Suurlinn	76%	26%	24%	74%
Teeninduspiirkonnata koolid	55%	17%	45%	83%
Täiskasvanute gümnaasiumid	80%	52%	20%	48%
Valla- ja väikelinnakoolid	78%	34%	22%	66%

Tabel. Õpilaste loogiline argumentatsioon 3. lõigus ja terviktekstides protsentuaalselt.

7. Kui pöörduda tagasi minevikku, siis oleks üheks kohaks, kuhu Ühendriigid võiksid oma raha investeerida möödunud aastal orgaanide purustatud linnade ülesehitamiseks. (1 lause lõigus)

Näited selgitavad, et lõigu lühenemisega kaasneb tervikliku argumentatsiooni kadumine. Tavapärane skemaatiline struktuur annab aga lugejale kriteeriumi, mida tekst endast kujutab. Kui terviktekstis esitatakse lõikudes vaid 1–2 lauset, siis kaob loogiline mõttearendus, katkeb mõtteline dialoog kirjutaja ja lugeja vahel. Lõigu lühenemise probleem avaldub juba valimi 80-punktilistes kirjandites.

Käesolevas artiklis on käsitletud kolme arutlusmudelit. Loogiline argumentatsioon (OPLH) – väide ehk olukord, selgitus ehk probleem, argument ehk lahendus, järeldus ehk hinnang – esitati esimeses tekstinäites; teises argumentatsiooni jagamine kahe lõigu vahel (OPL + H) ning kolmas tekstinäide esitas õpilase kaootilise mõttekäigu, milles puudus süsteemne lõigustruktuur ning lõik sisaldaski 1–2 lauset (kolmandas lõigus vaid olukorra).

Arutlustüpoloogia on koostatud eelkõige kolmanda lõigu baasil, oluline on uurida õpilaste argumenteerimisoskust 3. lõigus arvamete põhjal. Joonis 1 (lk 37) kirjeldab argumentatsiooni kolmandas lõigus, põhjendamist on paralleelselt võrreldud Hoey probleemilahendusliku käsitlusega. Valimi 500 õpilasest suudab väite püstitada kolmandas lõigus 411 (82% õpilastest), järelduseni jõuab vaid 181 (36%). Õpilasi, kellel on nii väide kui ka järeldus kolmandas lõigus, on 142 (28%), kusjuures neist loogiliselt argumenteeritud oli vaid 126 (25%). Uurides õpilaste argumenteerimisoskust tervikteksti põhjal, võib järeldada, et argumentatsiooni leiab mõnes lõigus siiski veel, kuigi seda ei pruugi olla just kolmandas lõigus. Et valimis oli vaid 18 kirjandit, milles suudeti igas lõigus argumenteerida, siis liideti see arv kirjanditele, milles õpilased suutsid argumenteerida rohkem kui pooltes tervikteksti lõikudes (312 õpilast valimist).

Järgnevalt selgitatakse loogilist argumentatsiooni nii kolmanda lõigu kui ka tervikteksti baasil. Joonisel 2 märgitud arvamete esitavad tulpades loogilise argumentatsiooni puudumise kolmandas lõigus ja terviktekstis koolitüüpide kaupa, joon märgib loogilist argumentatsiooni kolmandas lõigus ja terviktekstis. Kolmandas lõigus on argumentatsiooni vähem kui terviktekstis, mis tähendab, et mõnes teises lõigus suutis õpilane siiski argumenteerida loogiliselt. Tabel selgitab, et teeninduspiirkonnata koolide õpilased oskavad argumenteerida paremini lõigus (45%) ja terviktekstis (83%). Maakonnakeskuste ja suurlinnakoolide õpilaste argumenteerimisoskust terviktekstis on võrdne (74% õpilastest), mõnevõrra maha jääb valla- ja väikelinnakoolide õpilaste (66%) ning täiskasvanute gümnaasiumide õpilaste argumentatsioon (48%), kõige vähem suudavad loogiliselt argumenteerida kutseõppeasutuste õpilased (39%).

Arutlustüpoloogiast lähtuvalt võib järeldada, et argumenteeriv tekstitüüp on õpilastele raske. Keerulise informatsiooni analüüsimine makrostruktuuride tasandil võimaldab astuda sammu eri tasandite ühendamisel. Need tasandid ei ole iseseisvad, vaid süsteemselt seotud. Argumenteeriva tekstitüübi mõistmiseks tuleb aru saada kaardistamisreeglitest, seostada makro- ja mikrostruktuuride vastavad tasandid. Keerulist informatsiooni töödeldakse tunnetuses, kommunikatsioonis ja interaktsioonis kiirelt ja tõhusalt peamiselt makrostruktuurilisel tasandil.

Diskussioon ja ettepanekud

Uurimistulemustest selgus, et riigeksamikirjandi kui keerulise kompositsiooniga teksti koherentsus on ebaühtlane. Kuigi arutlemisel kasutatakse analüüsimist, illustreerimist, defineerimist, klassifitseerimist, võrdlemist, nõuab argumenteerivale tekstitüübile omane põhjendamise protsess siiski, et ei keskendutaks nähtuse või probleemi olemuse kirjeldamisele ega jutustamisele, vaid väitest ja põhjenditest tuletatud järeldusele. Arutleva kirjandiga arendatakse uurivat loomust ja mõtlemine on selles kontekstis probleemide lahendamise oluline tegur. Hoey probleemikäsitlusest järeldades peab nentima järgmist: enamik valimisse kuuluvatest õpilastest suudab teemat probleemikeskselt avada, mis tähendab, et probleemi ehk selgitust argumentatsiooni struktuuris kasutatakse. Isegi kui lõigus on argumentatsiooni struktuur süsteemitu, on probleem komponendina olemas kas või juhusliku elemendina iseseisvas lõigus. See on võimalus, mida tuleb märgata ja kasutada koherentse argumentatsiooni kirjutama õpetamisel. Raskused avalduvad argumenteeriva tekstitüübi kui süsteemi mõistmisel. On vaja selgitada, et probleemi esitamisele eelneb olukorra kirjeldus, pärast probleemi selgitamist on vaja tõestusmaterjali lisada, s.t lahenduseks on konkreetseid vastusevariandid, põhjendid, millest tehakse järeldus ehk antakse hinnang. Et probleeme ei kuhjatakse, et oleks olemas ideekeskne koherentne argumentatsioon, on vaja pöörata rohkem tähelepanu struktuurile kui süsteemile. Probleemikeskne käsitlus parandaks ka arutleva teksti dialektilist aspekti. Et kirjandis domineeriks dialoog, mitte monoloog, on vaja argumentatsiooni struktuurile olulisemat tähelepanu osutada, sest just probleemi sõnastusest selgub konflikt eri arvamuste vahel. Probleemiga algatakse diskussioon. Lahendus võiks olla pragma-dialektlises argumentatsiooniteoorias (van Eemeren ja Grootendorst 2004), mis eeldab, et argumenteeriv keelekasutus on põhimõtteliselt alati osa mõttevahetusest, mis leiab aset kahe osapoole vahel, kes ei jaga sama seisukohta, isegi kui mõttevahetus toimub monoloogi vormis. Sellisel juhul on monoloog teatud liiki kriitiline arutlus, milles pooldaja kirjutab ning oponendi roll jääb implitsiitseks. Isegi kui

oponendi rolli aktiivselt ja eksplitsiitselt ei rakendata, võib pooldaja arutlust analüüsida kui panust kriitilisse arutluse: pooldaja püüab vastata konkreetse lugeja potentsiaalsele kahtlusele või kriitikale. Tekst eksisteerib osana kirjutaja ja lugeja vahelisest interaktsioonist: autor püüab ennetada küsimusi, millele lugeja vastuseid ootab, ning lugeja püüab aimata neid küsimusi, millele autor vastuseid pakub. Selleks et argumentatsiooni struktuuri paremini mõista, on vaja õppekirjandusse tuua argumentatsiooniteoreetikute käsitlus põhjendamisprotsessist.

Kirjandi autor loob arutleva teksti vastavalt oma kompositsioonitajule ja taatele, kuid igal tüüpilisel tekstil on kohustuslikud lõigud ja kindel struktuur, mille ühendamisega kirjutaja vahel raskustesse sattub. T. A. van Dijki makrostruktuuride käsitlus ja M. Hoey probleemilahenduslik superstruktuur on üks võimalus eri tasandite seostamisel. Lahendused on selles kontekstis vaid põhjendid, mida on vaja analüüsida, süsteemselt uurida, sest see, mida vajatakse, on järeldus ehk hinnang lahenduskäigule, üldistus argumentide võrdlevale analüüsile. Sama kokkuvõtte võib teha ka valimisse kuuluvate 2006. aasta riigeksamikirjandite põhjal: kõige suurema osa valimist moodustab OPL-kombinatsioon (39%), mis tähendab, et järeldused unustatakse sõnastamata, kuid OPLH-kombinatsiooni, mis ise loomustab tervikliku argumentatsiooni struktuuri, on 31%. Doktoritöö „Argumentatsioon riigeksamikirjandites” uurib 2004., 2005. ja 2006. aasta kirjandeid, valimit analüüsides võib järeldada, et Hoey superstruktuur (OPLH) kasvab arvuliselt. Argumenteerimisoskus ei ole nii lootusetus olukorras. Ehkki teadlikult kasutatakse OPLH-kombinatsiooni vähe, on vaja tegelda tendentsidega, mis häirivad argumentatsiooni koherentsust. Argumentatsiooni struktuuri jagamine eri lõikude vahel on probleem, millele on vaja tõsiselt tähelepanu osutada. Argumentatsiooni struktuur edastab mõiste- ja tähendusseosed homogeenselt, seetõttu on oluline uurida põhjendamist käsitlevaid materjale. Teoreetikute argumenteeriva tekstitüübi diskursuse kirjeldused (Eemeren 1992, 1993, 1996, 2002, 2004) toetavad arutleva kirjandi kui keerulise tekstitüübi mõistmist. Elutempo on kiirenenud ja esitab nõudeid info kontsentreeritusele, kuid pikemate arutlevate tekstide kirjutamine ei kao.

Argumentatsiooni on riigeksamikirjandites uuritud vähe, kuid sellele on siiski tähelepanu pööratud. K. Lepajõe arvab, et „loogiline ja seotud tekst on jõukohane vaid väikesele osale abiturientidest” (2002), arvamus tugineb 300 riigeksamikirjandi uuringule. Riikliku eksami- ja kvalifikatsioonikeskuse ainespetsialist Märk Hennoste konstateerib artiklis „Eesti keele riigeksami arendamise vajadusest: probleeme ja lahendusi” (2005), et „arutleda, analüüsida ja argumenteerida suudab 40–50% eksaminandidest”. 9. aprillil 2008 toimunud intervjuus M. Hennostega selgus, et

see arvamus põhineb 300 apelleeritud riigieksamikirjandi lugemisel. Ehkki M. Hennoste väitel on REKK aastaid tegelnud sellega, et kirjandites oleks vähem esseistlikku tundlemist ja rohkem probleemikäsitlust, toimub praegu siiski vabakirjutamine, milles iga õpilane valib sobiva tekstistrateegia. M. Hennoste arvates on probleemide lahendamise oskus siiski olulisem ja kasulikum.

Käesoleva artikli empiiriline uurimus sisaldas 500 kirjan-dit – rohkem kui varasemad uuringud. Uuriti konkreetselt argumentatsiooni struktuuri, millega seoti tihedalt probleemilahenduslik aspekt. Arutlusoskust on võimalik paranda-da just argumentatsiooni temaatikat käsitledes. Argumen-tatsioon on väidete põhjendamine probleemikeskselt ning järeldused tulenevad selles protsessis analüüsist. Artiklis esitatud andmed eri koolitüüpide õpilaste kirjandite kol-manda lõigu ja tervikteksti argumentatsiooni kohta on krii-tilised, kuid neid probleeme on võimalik lahendada, kui ar-gumentatsiooni struktuuri koherentsust õpetatakse ülikoo-lis tudengitele ja täienduskoolituses õpetajatele.

Otsused sünnivad koostöös. Et probleemist lahenduseni jõuda, on vaja põhjalikult mõista olukorda, mis argumen-teerimisprobleemaatikat tekitab, analüüsida probleemi la-hendamise teid, anda hinnang eri vastusevariantidele. Kas soovime haridussüsteemis PL-kombinatsiooni või OPLH-superstruktuuri?

Artikkel „Probleemist lahenduseni riigieksamikirjandite näitel” viitab sellele, et lahendusvariandid vajavad hinnangut, üldistust. Dialektiline süntees eeldabki, et terviku kokku-panekul arvestatakse kõiki olulisi komponente. Maailm on oma ülesehituselt ja funktsioneerimiselt dialoogiline, mis eeldab oskust tunnetada sama sündmust teise vaateko-hast, aktsepteerida mitut samaaegset tegelikkust (Raud-sepp 2007, 2226–2231). Dialoog on oluline subjekti enese-teadvuse arenguks partnerlussuhte kaudu. Kriitiline mõtle-mine, mille aluseks on probleemikeskne käsitus ning poolt-ja vastuargumentide analüüs, toimub dialektilise suhtluse käigus.

Kirjandus

Enkvist, N. (1978) *Tekstilingvistiikan peruskäsitteitä*. Helsinki: Gaudeamus.

Halliday, M. K. (1978) *Language as Social Semiotics*. London: Edward Arnold.

Hennoste, M. (2005) Eesti keele riigieksami arendamise vajadusest: probleeme ja lahendusi. *Eesti keele ja kirjanduse õpetamisest koolis*. Toim Kadakas, M. Tallinn: Argo, 76–79.

Hennoste, M. (2008) *M. Kaldjärve intervjuu REKK-i ainespetsialisti M. Hennostega*. 9. aprill 2008.

Hoey, M. (1983) *On the surface of discourse*. London: Allen and Unwin.

Hoey, M. (2000) *Textual interaction: An introduction to written discourse analysis*. London: Routledge.

Karlsson, F. (2002) *Üldkeeleteadus*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Kasik, R. (2002) Lingvistiline tekstianalüüs. *Teoreetiline keeleteadus Eestis*. Toim Pajusalu, R., Tragel, I., Hennoste, T. ja Õim, H. Tartu: Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse toimetised 4, 74–88.

Lepajõe, K. (2002) Argumenteerimisoskusest eksamikirjandite põhjal. *Keel ja Kirjandus* 4. 269–274.

Luukka, M. R. (2000) Näkökulma luo kohteen: diskurssintutkimuksen taustaoletukset. *Kieli, diskurssi ja yhteisö*. Toim Sajavaara, K., Piirainen-Marsh, A. Jyväskylän yliopiston soveltavan kielentutkimuksen keskus, 191–218.

Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava. (2002) *Riigi Teataja* l. 20. <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id%3d1008388>, 18. aprill 2008.

Raudsepp, M. (2007) Dialoogi psühholoogiast. *Akadeemia* 10, 2216–2235.

Van Dijk, T. A. (1972) *Some Aspects of Text Grammar: A Study in Theoretical Linguistic and Poetic*. The Hague: Mouton.

Van Dijk, T. A. (1980) *Macrostructures: An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse, Interaction and Cognition*. Hillsdale, N. J.: L. Erlbaum Associates.

Van Dijk, T. A. ja Kintsch, W. (1983a) *Macrostrategies. Strategies of Discourse Comprehension*. New York: Academic Press, INC.

Van Dijk, T. A. ja Kintsch, W. (1983b) *Scematic Strategies. Strategies of Discourse Comprehension*. New York: Academic Press, INC.

Van Eemeren, F. ja Grootendorst, R. (1992) *Argumentation, Communication and Fallacies. A Pragma-Dialectical Perspective*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Van Eemeren, F., Grootendorst, R., Jackson, S. ja Scott, J. (1993) *Reconstructing Argumentative Discourse*. Alabama: The University of Alabama Press.

Van Eemeren, F., Grootendorst, R. ja Snoeck Henkemans, F. (1996) *Fundamentals of Argumentation Theory. A Handbook of Historical Backgrounds and Contemporary developments*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Van Eemeren, F., Grootendorst, R. ja Snoeck Henkemans, F. (2002) *Argumentation. Analysis, Evaluation, Presentation*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Van Eemeren, F. ja Grootendorst, R. (2004) *A Systematic Theory of Argumentation. The pragma-dialectic approach*. Cambridge: University Press.